
І.В. Чорноморденко,
кандидат філософських наук,
доцент Київського національного університету будівництва і архітектури

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ТА ПОЗНАНАУКОВОГО ЗНАННЯ І ЗАСОБИ ЇХ ЗДОБУВАННЯ

Знання у всі часи було предметом уваги багатьох дослідників – і не лише філософів. Проте дослідники зосереджувалися переважно на феномені наукового знання і приділяли мало уваги можливостям та особливостям знання за межами науки, а отже, відповідно, і шляхам його здобування.

Ненаукове знання певним чином впливає на світогляд як окремих людей, так і соціальних груп, а також суспільства загалом. Але якщо світоглядна функція науки та наукового знання традиційно перебувала в центрі уваги філософів, то вплив позанаукового знання на світогляд не досліджувався.

Таким чином, усе знання, що з тих чи інших причин перебувало і перебуває за межами наукового пізнання, традиційно не цікавило дослідників-філософів. Втім, пізнання не може і не повинно обмежуватися лише наукою, проте альтернативні форми пізнання практично не потрапляли в поле зору дослідників, залишаючись поза увагою як філософів, так і інших вчених.

Наукове пізнання не є єдиною можливим шляхом набуття людством життєво важливої і необхідної для нього інформації, а поняття “знання” не можна ототожнювати з поняттям “наукове знання”. Адже починаючи з кінця минулого століття все більшого значення в суспільній свідомості та культурі набуває позанаукове знання.

Деякі дослідники, такі як, наприклад, Карл Поппер [3, 360–361], навіть висловлювали парадоксальні твердження, що процес пізнання як набуття знань є спільним не тільки для зростання донаукового та наукового знання, а й для здобування фактуального знання людьми і тваринами.

Не може існувати такої сфери буття і такої сфери діяльності людини, в якій не було б свого власного, особливого, спеціального знання. Очевидно, що без таких різноманітних форм знання людська цивілізація і людське суспільство або ж просто не існували б, або ж неминуче стали б набагато біднішими за своїм змістом. Тому для правильної оцінки сутності поняття “знання” потрібно досліджувати не саме лише наукове знання. Спроба зведення всіх форм знання до наукового знання може призвести до надмірного збіднення самого поняття “знання”.

Значення знання для існування та подальшого розвитку культури важко переоцінити. Однак коли йдеться про масив знання, необхідно звернути увагу на таку обставину: усяке знання завжди принципово може бути розділене на частини. Внаслідок принципової можливості такого поділу знання можна говорити про дві основні частини або ж два основні різновиди знання.

Проте, з іншого боку, дві основні частини або ж різновиди знання, які можуть бути отримані внаслідок такого розподілу, ніяк не можуть вважатись хоча б приблизно рівними ні за своїм епістемологічним (пізнавальним) статусом, ні за своїм соціальним статусом.

Принцип рівності, про існування якого можна говорити в деяких інших випадках, що мають місце в філософії, зокрема і тоді, коли йдеться про знання, у цьому разі не спрацьовує. Та він, власне, і не міг би тут спрацювати.

Отже, все те, що може бути позначене за допомогою терміна “знання”, має різну природу. З цієї причини знання потрібно розглядати як переважно неоднорідну сукупність, а не як щось однорідне за своєю природою.

Говорячи про статус існування різних форм (різновидів) знання та можливість його поділу на форми, потрібно почати з визнання факту існування наукового знання, про що говорив Бертран Рассел [4, 7]. (Щоправда, слід визнати, що Рассел досить скептично ставився до успіхів науки [4, 17], хоча він при цьому заявляв, що скептицизм щодо наукового знання психологічно неможливий [4, 7]). Однак, погоджуючись у цьому з Бертраном Расселом, зауважимо, що не всяке знання слід вважати абсолютно тотожним науковому знанню.

У тих випадках, коли йдеться про знання взагалі, а не лише про наукове знання, яке досить часто помилково ототожнюють з поняттям знання взагалі, – це роблять навіть деякі науковці в наш час, не кажучи вже про людей, порівняно далеких від науки, – у ньому (знанні) завжди можна, по-перше, виділити в якості чогось особливого наукове знання, яке в дійсності може вважатись тільки однією з основних форм (різновидів) знання, а не всяким знанням, і, по-друге, – також в якості форми (різновиду) – позанаукове знання (цим терміном ми позначатимемо будь-яке знання, що перебуває за межами науки і в принципі не може бути віднесене до неї). Основною відмінністю цієї категорії знань є те, що все знання є результатом інших, відмінних від науки, епістемологічних практик.

На нашу думку, про принциповий поділ усякого знання на наукове та позанаукове можна говорити в тих випадках, коли йдеться про знання взагалі, незалежно від того, які воно має інші епістемологічні (пізнавальні) характеристики. Адже фактично будь-які інші епістемологічні характеристики жодним чином не могли б вплинути на цей поділ знання.

Виходячи з подібних міркувань, завжди доводиться робити поділ усякого існуючого в наш час знання на знання наукове і позанаукове.

При цьому, здійснюючи такий поділ знання, не слід приділяти надто велику увагу тому факту, що навіть значна частина сучасних дослідників-науковців, не кажучи вже про людей, далеких від науки, схильні ототожнювати всяке знання, незалежно від його дійсного походження та епістемологічного статусу, з наукою та науковим знанням, про що вже йшлося в цій статті.

Оскільки позанаукове знання, навіть якщо керуватись самою його назвою та його визначенням, повинно бути таким, що принципово перебуває за межами науки, йому неминуче мають бути властиві певні особливості порівняно з будь-яким науковим знанням. Уся сукупність особливостей позанаукового знання пов'язана з різноманітними причинами, насамперед, з тим, що в суспільстві, зокрема в сучасному суспільстві, повинні існувати відмінності ненауки від науки.

Таким чином, яким би саме не було те чи інше позанаукове знання і як би (позитивно чи, навпаки, негативно) ми не ставились до нього, доводиться визнати, що позанаукове знання в принципі не може не відрізнитись тією чи іншою мірою від наукового знання. Якщо ж говорити про сучасне позанаукове знання стає очевидним, що його відмінності від наукового знання повинні бути суттєвими.

Загалом відмінностей позанаукового знання від знання наукового багато. Обмежимося найважливішими з них.

Серед усієї сукупності найбільш очевидних відмінностей позанаукового знання від знання наукового можна виділити, насамперед, їхні методологічні відмінності. Ми маємо на увазі, що наука від ненауки (зокрема, наукове знання від знання позанаукового) відрізняється, насамперед, методами здобування знання. Тому знання наукове і позанаукове постають як результати різних і часто протилежних епістемологічних практик.

Інакше кажучи, має принципове значення не тільки і не стільки те, яким може бути позанаукове знання, так би мовити, в готовому вигляді (а в деяких випадках позанаукове знання може не настільки вже й відрізнитись від наукового знання), а, насамперед, те, якими саме способами (методами) його було здобуто.

Таким чином, саме сукупність методів, які використовуються для здобування знання (різні епістемологічні практики), повинна найбільше відрізнити позанаукове знання від наукового.

У тих випадках, коли йдеться про всю множину методів, за допомогою яких може бути здобуто те чи інше знання, потрібно особливо враховувати те, що ця сукупність завжди міститиме як усю підмножину методів здобування наукового знання, з одного боку, так і всю підмножину методів здобування позанаукового знання, – з іншого.

З цієї причини доводиться розмежовувати сукупність (підмножину) методів здобування наукового знання, з одного боку, а також сукупність (підмножину) методів здобування позанаукового знання, – з іншого.

Якщо ж говорити тільки про методи здобування позанаукового знання, абстрагуючись при цьому від розгляду методів здобування наукового знання, то потрібно враховувати, що таких методів може бути багато.

Однак всі методи здобування позанаукового знання відзначаються інваріантністю. Інваріантність методів здобування позанаукового знання має дуже велике методологічне значення. Адже потрібно враховувати, що саме існування такої інваріантності створює принципову можливість вивчення цих методів.

Провідні західні фахівці з філософії вже досить давно звернули увагу на те, що звичайні наукові методи, які тривалий час вважались універсальними засобами здобування когнітивної інформації, мають обмежену сферу застосування. Так, наприклад, К.Поппер вважав, що за допомогою наукових або раціоналістичних методів не можна передбачити хід людської історії [2, 23].

Втім, коли йдеться про особливості позанаукового знання, потрібно враховувати також, що ці особливості не можуть обмежуватись сферою методології. Такий підхід до позанаукового знання також був би помилковим.

Очевидно, що особливості позанаукового знання порівняно з науковим знанням визначаються не тільки методами їх здобування, а й їхнім походженням (тобто джерелом, з якого вони походять), а також їхньою формою. Однак в будь-якому разі особливості методів здобування знання відіграють особливу роль. Тому визнаємо, що знання – як наукове, так і позанаукове – завжди органічно пов'язане з різними соціокультурними чинниками. Відомо, що культурні чинники багато в чому зумовлюють форму існуючих знань. Однак саме перебіг цивілізаційних процесів визначає потребу суспільства в появі тих чи інших видів знань.

На нашу думку, філософська (а також соціологічна) методика дослідження, що була створена філософією для аналізу науки і наукового знання [1], дасть можливість у перспективі з'ясувати епістемологічні особливості позанаукових форм пізнання, краще

зрозуміти і пояснити характер ненаукових знань, їхнє місце і роль у життєдіяльності сучасної людини і суспільства.

Отже, історично загальний процес людського пізнання ніколи не обмежувався наукою. Міфологічний, філософський та релігійний шляхи пізнання протягом багатьох століть домінували у сфері людського пізнання. Не заперечуючи ту роль, яку наука відіграла і продовжує відігравати в сучасному суспільстві, звернемо увагу і на знання, здобуте не засобами науки, яке, відповідно, має інший характер і з цієї причини перебуває поза її межами.

Наука відрізняється від ненауки, насамперед, методами здобування знання. Таким чином, має значення не тільки те, якими є характеристики позанаукового знання, а й те, якими способами були здобуті саме такі форми знання. Розмежування наукових і позанаукових форм знання є результатом використання людством різних епістемологічних практик.

Усі види знання (як наукового, так і позанаукового) завжди органічно пов'язані з різними соціокультурними чинниками. Відомо, що культурні чинники багато в чому зумовлюють форму існуючого знання. Однак саме перебіг цивілізаційних процесів визначає потребу суспільства в появі тих чи інших видів знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Малкей М.* Наука и социология знания. – М., 1983.
2. *Поппер К.* Злиденність історизму. – К., 1994.
3. *Поппер К.* Предположения и опровержения: рост научного знания. – М., 2004.
4. *Рассел Б.* Человеческое познание: его сфера и границы. – К., 2001.

1.